

LA DOBLE FOCALITAT DE L'ÈTICA: ELOGI DE LA SUBJECTIVITAT I CRIDA A L'OBJECTIVITAT

Antoni Nello

UNIVERSITAT RAMON LLULL

L'article vol afrontar l'aparent tensió entre el subjectivisme i l'objectivisme en el discurs ètic mostrant que, en realitat, cal reconduir aquestes expressions als termes de subjectivitat i subjectivització d'una banda, i d'objectivitat i objectivització de l'altra, per tal de fer veure que s'hi expressa la doble i irresoluble focalitat de la reflexió ètica. L'ètica és subjectiva i subjectivitzadora perquè només es dona quan hi ha algú, un subjecte, que, assumint i exercint la seva intel·ligència i la seva llibertat, s'autorealitza en la seva actuació. Alhora, l'ètica és objectiva i objectivitzadora perquè expressa la responsabilitat del subjecte humà davant del seu comportament que, un cop actuat, s'escapa ja de l'àmbit de la seva estricta possessió per passar a l'àmbit de la incidència efectiva sobre el món, incidència de la qual aquest subjecte és l'autor cridat a donar-ne raó. Així, l'ètica esdevé, alhora, un elogi de la subjectivitat i una crida a l'objectivitat.

185

Una de les tensions més punyents de la reflexió ètica, en especial en la seva vessant teològica, ha estat sempre la que es dona entre subjecte i objecte de moralitat, entre subjectivitat i objectivitat morals, entre subjectivisme i objectivisme de la reflexió moral. De fet, les tres formulacions d'aquesta tensió inherent a la reflexió ètica ja suggereixen tres diverses maneres d'entendre-la, maneres que s'han donat, diversificadament, al llarg del seu recorregut històric.¹

¹ El duríssim debat que té lloc al segle XII entre Abelard, l'anomenat "primer home modern" i defensor de la intenció ètica, i sant Bernat, protagonista de la reforma cistercenca que privilegià l'objectiva conformitat del comportament amb els manaments, n'és una mostra ben significativa (cfr. E.Vilanova, Història de la teolo

En principi, una moral de l'objecte, objectiva o objectivista, és aquella que pretén judicis de moralitat independents del subjecte, de les seves intencions, de les seves circumstàncies i de la seva història personal. Respon a l'exigència de saber què està ben fet i què està mal fet, sense excuses ni eximents. Pretén, especialment, poder catalogar deures i pecats de l'home i, en aquest sentit, servir de guia del comportament. Fixa el seu esguard en els comportaments, en les concrecions operatives de l'actuació humana, desvinculades del seu entorn situacional i històric. Una moral d'aquests tipus és normativa i sovint s'inspirarà en els manaments de Déu, rellegits i reformulats pel Magisteri de l'Església,² o bé en el desplegament de drets i deures que marquen la vida i la convivència humanes,³ com a paradigma configurador del seu discurs. Aporta, sens dubte, un elevat grau de seguretat: deixa clar el que s'ha de fer, el que es pot fer, el que cal evitar i el que és intrínsecament dolent. S'oposa frontalment, i en un debat sovint explícit, al difós clima subjectivista que impregna la nostra societat i que s'expressa en justificacions ètiques de tota mena sota l'empara del "a mi em sembla", "jo penso" o "per a mi, una mica, això deu ser així". Un clima subjectivista que és afavorit pels mitjans de comunicació amb els seus "debats populars en viu i en directe" a propòsit de les més punyents i delicades qüestions ètiques, sense ànim ni afany d'arribar a cap conclusió més enllà de la palesa discrepància d'opinions, sovint materialitzada de manera barroera, morbosa i força maleducada, i avalada per la pretensió d'un determinat esperit de tolerància propi de la societat democràtica. Així, s'accentua la importància de la moral objectiva, quan no la seva urgència, amb la constatació que la nostra societat postmoderna està desmoralitzada, mancada de valors i de sentit real de la responsabilitat, abocada a l'escepticisme moral i al comportament aleatori. Les reflexions de la darrera encíclica moral de Joan Pau II, "Veritatis splendor", d'agost de 1993,⁴ van en aquest sentit: repre-

gia cristiana. Vol I: des dels orígens al segle XV, Barcelona 1984, pp. 347-356; 398-407. Saturnino Álvarez Turiénzo, "La Edad Media" a Historia de la Ética 1: de los griegos al renacimiento, V. Camps ed., Barcelona 1988, pp. 386-389; 394-399).

² L'estructuració del bloc moral del Nou Catecisme de l'Església Catòlica a partir dels deu manaments del Decàleg, estructuració que ha estat força discutida per molts teòlegs moralistes, palesa aquesta mentalitat (cfr. *Catecisme de l'Església Catòlica*, Coeditors catalans del Catecisme, Barcelona 1993, nn. 2052-2557).

³ La mateixa *Declaració universal dels drets de l'home* en pot ser un exemple, així com els principis promulgats per l'actual ètica civil com a principis ètics bàsics que han de dirigir de manera vinculant la convivència en les actuals societats democràtiques.

senten una crida a evitar la desmoralització fruit d'un exacerbat subjectivisme que condueix a la relativització de tota norma moral i deixa el judici de moralitat sobre les accions concretes a la lliure interpretació i valoració del subjecte.

En sentit contrari, i sempre en principi, una moral del subjecte, subjectiva o subjectivista, vol posar l'accent en el paper determinant de la persona que actua a l'hora d'entendre la connotació moral del seu actuar. Respon a l'exigència de saber qui és bo i qui és dolent. Parteix de la constatació que el subjecte moral aporta significativament les seves peculiaritats a la seva actuació concreta, de tal manera que no se'n pot prescindir a l'hora d'emetre un judici de moralitat: el caràcter de la persona, la seva història, les seves peculiars circumstàncies actuals, la seva personal percepció de la situació a la qual respon amb la decisió, són elements que incideixen de tal manera en la seva actuació que seria absolutament fals pretendre avaluar-la sense tenir-los en compte. Es proposa dibuixar personalitats morals en actuació, més que catalogar comportaments concrets. Una moral d'aquest tipus és sovint genèrica i exhortativa, dibuixant la personalitat moral de qui, en cadascuna de les situacions de la seva vida, i des de la ferma voluntat de fer el bé, farà el més adequat a la situació. S'inspirarà en la crida de Déu a abraçar cordialment la seva aliança, el seu amor, en el seguiment de Jesucrist,⁵ o bé en la prioritat del caràcter moral, del tremp ètic de la persona per damunt de les seves actuacions.⁶ Més que dir el que s'ha de fer, dirà com s'han d'afrontar les diverses situacions de l'existència, des de quina actitud i en quin horitzó de comprensió. Teològicament es presenta sovint com a continuïtat del debat de Jesús amb els fariseus del seu temps, polits en les condutes però impurs en el cor,⁷ alertant contra els perills d'un neo-

⁴ JOAN PAU II, Carta encíclica sobre algunes qüestions fonamentals de l'en-senyament moral de l'Església *Veritatis splendor*, Claret, Barcelona 1993.

⁵ La proposta moral de l'insigne teòleg B. Häring, recentment desaparegut, és un clar exponent d'aquesta matriu reflexiva, i en especial la seva darrera obra, complexiva de la teologia moral, ja significativa en el seu títol, *Libertad y fidelidad en Cristo*, 3 vols., Barcelona 1981.

⁶ J.L. López Aranguren, en la seva famosa *Ética* (Madrid 1981) ho expressa amb la prioritat que cal donar al caràcter de l'home per damunt dels seus actes, prioritat que apareix ja en una primera aproximació etimològica al concepte d'ètica: "*del anterior sondeo etimológico ha resultado, como concepto o preconcepto central de la Ética, el de carácter adquirido por hábito. Los actos, tomados aisladamente, tendrían, pues, una importancia moral subordinada*" (p. 28).

⁷ Pel que fa a la qüestió de la proposta moral de Jesús i a la seva polèmica constant amb la moral farisaica, recomanem l'obra de R. Schnackenburg, *El mensaje moral del nuevo testamento I. De Jesús a la Iglesia primitiva*, Barcelona 1989, espe

fariseisme de consciències satisfetes que emmascara, en la hipocresia d'unes conductes oficials, d'uns comportaments "políticament" i "èticament" correctes, la veritable condició egotista del seus cors.

Afinant més, podríem dir que una moral de l'objecte vol tenir present en les seves reflexions el resultat concret de l'actuació de l'home. Una moral objectiva vol impedir que la reflexió moral es desentengui de la incidència de l'actuació humana en el món que l'envolta sota l'excusa intimista de motivacions i intencions inverificables. Una moral objectivista, en canvi, pretén desvincular-se de tota reflexió que contempli la rellevància del subjecte moral i de les seves peculiaritats circumstancials i històriques en el seu comportament, reduint-se a l'estricta consideració dels fets acomplerts.

Contràriament, una moral del subjecte vol incorporar substantivament les peculiaritats de la persona que actua en la determinació de la moralitat de la seva actuació concreta. Una moral subjectiva vol impedir que la reflexió moral esdevingui despersonalitzadora a força d'estandarditzar comportaments. Una moral subjectivista, en canvi, pretén encerclar tota la força de la moralitat en l'àmbit del subjecte i de les seves intencions, impeding-ne tota objectivitat a la llum dels comportaments concrets i de la seva incidència en la realitat.

Volem mostrar, d'una manera sintètica i planera, la validesa de les dues primeres formulacions de la tensió que hem descrit, moral de l'objecte i moral del subjecte, moral objectiva i moral subjectiva. Però volem també rebutjar la darrera formulació, la que es presenta en la forma de dicotomia irresoluble entre moral objectivista i moral subjectivista.

Més encara, pretenem evidenciar que la tensió entre moral de l'objecte o objectiva i moral del subjecte o subjectiva és una tensió inherent a la reflexió moral, i que tota resolució d'aquesta tensió que signifiqui l'eliminació d'un dels dos elements en qüestió, o la supeditació de l'un a l'altre, és falsa, inadequada per a la validesa de la mateixa reflexió moral i del judici de moralitat que pretén fonamentar, i desemboca en la invàlida i grollera alternativa entre moral objectivista i moral subjectivista. És així que haurem d'afirmar que la reflexió moral, en voler comprendre l'home des de la perspectiva de la seva responsabilitat, constitueix simultàniament,

cialment el capítol segon, "La doctrina moral viejotestamentaria-judía y las exigencias morales de Jesús" (pp. 77-113), i la primera part del capítol tercer, "Las exigencias morales extremas de Jesús: el semón de la montaña" (pp. 114-126).

en l'adequada assumptió d'aquesta tensió insoluble, un elogi de la subjectivitat i una crida a l'objectivitat.

L'ÈTICA FA REFERÈNCIA A L'HOME: ELOGI DE LA SUBJECTIVITAT

En primer lloc cal afirmar que l'ètica es justifica perquè respon a una dimensió pròpia i específica de la vida humana, la fonamental responsabilitat de l'ésser humà. I que es justifica només pel que fa referència a la vida humana, perquè la responsabilitat és pròpia i exclusiva de l'home, ja que només l'home, com a ésser intel·ligent i lliure que es desplega en l'espai i en el temps, és subjecte responsable, és a dir, subjecte capaç de donar raó del seu ésser i del seu comportament i, per això mateix, cridat a fer-ho.

Que l'home té molts aspectes en comú amb els animals resulta innegable. En aquest sentit hem de recollir en el que tenen de valuoses les aportacions de la sociobiologia quan afirma el comú denominador que existeix entre l'home i la resta dels animals.⁸ Expressat de manera planera, és ben cert que en l'home es dóna una percepció immediata de la realitat, igual com es dóna en el món dels animals amb major o menor sofisticació. I és cert també que en l'home es dóna un comportament instintiu que l'apropa a l'animal. L'home és certament subjecte de percepcions i d'instints, subjecte d'un coneixement prereflexiu o irreflexiu, i d'un comportament primari i espontani. Té gana i set, té por i desig, té simpaties i al·lèrgies. Necessitats elementals que se li presenten al seu esperit i que tendeix espontàniament a satisfer. I és subjecte de pulsions, ens diran els psicòlegs, pulsions que expressen la peculiar interiorització d'aquest comportament primari filtrat i matisat per la cultura i la història que emmarquen el desplegament del viure de cada home.⁹

⁸ És emblemàtica l'obra d'E.O. Wilson (*Sociobiology: The New Synthesis*, Cambridge-Mass. 1975; *Sobre la naturaleza humana*, México 1980), culminació dels corrents de pensament que s'entesten a associar l'home a l'animal, que vol mostrar la naturalesa biològica de totes les ciències humanes, psicologia, sociologia, economia, i fins i tot l'ètica i la teologia, en un reduccionisme biològic portat a l'extrem que considera l'home com el més complex dels animals però al cap i a la fi reduïble, com tota la resta dels animals, en tot i per tot, a les seves coordenades biològiques.

⁹ En el *Diccionario de psicología* dirigit per Friedrich Dorsch (Barcelona 1991) es diu de la pulsio que és un "término con el que pueden abarcar todas las tendencias surgidas a consecuencia de necesidades vitales", i subratlla entre les seves característiques un "origen autóctono, sin intervención de la conciencia, la voluntad y el pensamiento" (p. 671).

Però cal afegir immediatament que l'home es distingeix qualitativament de l'animal, i no només quantitativament com pretén la sociobiologia. I l'home es distingeix qualitativament de l'animal per la intel·ligència i per la llibertat, les seves dues capacitats i activitats més pròpies, i per la peculiar manera com viu la seva ubicació en l'espai i en el temps des d'aquesta intel·ligència i des d'aquesta llibertat.

Per la intel·ligència l'home té la possibilitat de distanciar-se del medi que l'envolta i pensar-lo, donar-li sentit. Per damunt de l'animal, que es limita a tenir percepció del medi, que queda atrapat en aquesta simple percepció, l'home afegeix a la percepció immediata de la realitat la capacitat d'organitzar i pensar aquesta percepció primera, descrivint, explicant, comprenent i significant intel·lectivament el medi que l'envolta.¹⁰ Davant l'erupció del volcà, l'animal percebrà el perill, experimentarà la catàstrofe i fugirà. Davant la mateixa erupció del volcà, l'home també percebrà el perill, experimentarà la catàstrofe i, si és llest, també fugirà, almenys en primera instància. Però l'home també podrà encarar la realitat de l'erupció del volcà, podrà pensar-la com a tal, preguntar-se per les seves causes, per les seves conseqüències i per les seves eventuals resolucions; podrà, fins i tot, organitzar una evacuació massiva, manera humana i intel·ligent de defugir l'erupció del volcà. L'home intel·ligent, doncs, es distancia del medi que l'envolta, el pensa i li dóna sentit. Es distancia també de si mateix, es pensa i dóna sentit al seu ésser i al seu viure. I en això rau una primera grandesa de l'home sobre la naturalesa i sobre el món animal que marca la insalvable distància: l'home no només viu el medi sinó que pensa el medi, el significa; i no només es viu a si mateix, sinó que es pensa, se significa. Només l'home pot ser vulcanòleg. I només l'home pot ser antropòleg, o psicòleg, o expert en qualsevol dels sabers que tenen a veure amb l'autodistanciació i l'autosignificació.

L'home no només és intel·ligent. És també lliure. I això vol dir que és capaç de projectar la seva vida. Mentre l'animal reacciona instintivament, fuig davant l'erupció del volcà, l'home pot retornar a l'esdeveniment, encarar-lo, incidir-hi i generar mesures preventives i sistemes d'emergència que l'alliberin de la irrupció de l'erupció. Més encara, només l'home pot voler ser i fer-se vulcanò-

¹⁰ Aquestes són les activitats pròpies i específiques de l'home segons P. Laín Entralgo a *Idea del hombre* (Barcelona 1996), activitats que el distingeixen substancialment de l'animal en l'afrontament cognoscitiu de la realitat.

leg, en lloc de bomber o guarda forestal. Només l'home pot voler ser i fer-se antropòleg o psicòleg. Només l'home pot explicar-se i construir-se a si mateix, prendre la seva vida en mà per damunt de l'estricta deixar-se viure per la vida. Només ell pot dissenyar la seva vida en termes de projecte, decidint qui vol ser, què vol ser, com vol ser. Només ell pot intervenir sobre la realitat en termes de projecte, decidint com la pot posar al seu servei, incidint sobre ella, modelant-la. La llibertat és la segona magnitud inalienable de l'home que el distingeix qualitativament de l'animal i el fa subjecte responsable.

Ens cal afegir, encara, dues altres característiques pròpies de l'home, compartides amb d'altres espècies vives, amb els animals, però que en la combinatòria de la intel·ligència i de la llibertat faran d'ell, i a diferència dels animals, un subjecte plenament ètic, un home responsable. Es tracta de l'espai i del temps.¹¹ Espai i temps expressen, des de Kant, la necessària ubicació i processalitat de l'ésser humà i de tot allò que se li presenta. És cert, l'home percep i explica la realitat filtrada per l'espai, pel lloc "cultural" des del qual se la mira. És a dir que l'home necessàriament aplica la seva intel·ligència a la realitat des de la seva peculiar talaia cultural: talaia personal, segons el seu bagatge de coneixements, i talaia social, segons el marc de coneixements científicotècnics i humanístics compartits en què es mou. Precisament per això, per aquesta ineludible ubiqüitat del seu coneixement i del seu pensament, està sotmès a la dinàmica de l'encert i de l'error, cridat sempre a verificar les seves afirmacions, el sentit que dóna a les coses, al món, a la seva vida i a la globalitat de l'existència, precisament perquè són afirmacions de sentit sempre atrapades en les seves coordenades culturals. És per això que està cridat a contrastar les seves afirmacions, ja que expressen la singularitat, individual i col·lecti-

¹¹ F. Savater i O. Fullat expressen d'una manera molt plàstica i entenedora l'arrelament de la fonamental eticitat de l'home en la seva intel·ligència i en la seva llibertat. Mentre F. Savater, a la seva *Ètica para Amador* (Barcelona 1991), contraposa el cas dels heroics i martirials tèrmits guerrers que lliuren la seva vida per protegir els tèrmits obrers que recomponen el termiter enderrocats per un distret elefant a la història de Hèctor, l'heroi de Troia que lluitarà amb l'invencible Aquil·les en defensa dels seus conciutadans (pp. 24-28), O. Fullat, a "L'home obert als valors" (a O. Fullat-S. Cardús-F. Bassó-M. Ibar, *Educació moral i valors*, Barcelona 1991), contraposa el comportament davant la temptació de la carn d'un gos famat i d'un *yuppi* català en la nocturna i anònima soledat d'un viatge de negocis a la Ciutat de Mèxic allunyada de l'entorn familiar (pp. 15-19). Pensem, però, que cap del dos autors no dóna raó de la substancial ubicació en l'espai i en el temps de la intel·ligència i de la llibertat humanes, ubicació que determina de forma definitiva això que anomenem responsabilitat.

va, de la seva percepció. Pensem en la divergència entre una aproximació màgica al fet de l'erupció del volcà, que hi llegeix l'airement d'uns déus terribles, contrastada i contrastable amb una aproximació científica que hi llegeix un peculiar esdeveniment geològic.

També és cert que l'home viu en el temps. I és precisament el temps, la no definitivitat de qualsevol projecte, de qualsevol afirmació o decisió de l'home, ni tan sols de si mateix, el que li permet modificar, millorar o empitjorar les seves afirmacions de sentit i els seus projectes de futur, millorar-se o empitjorar-se fins i tot a si mateix. La vivència intel·ligent i lliure del temps, de la indefinitivitat de tota cosa, porta l'home a poder tornar sobre la realitat i sobre si mateix amb noves i potser millors explicacions i amb nous i potser més adequats projectes. La temporalitat de l'exercici de la intel·ligència i de la llibertat humanes expressen la precarietat, la indefinitivitat de tot coneixement i de tot projecte humans. És perquè viu en el temps que l'home pot canviar, pot convertir-se contínuament, com direm en la nostra tradició cristiana amb un concepte que ens és tan connatural.

De totes aquestes consideracions hem de concloure que l'home és subjecte responsable. Més encara, que només l'home és, en el nostre món intrahistòric, subjecte responsable. Només a ell s'aplica la qualificació d'"ètic". L'home, subjecte d'intel·ligència i de llibertat en l'espai i en el temps, és veritablement protagonista de la seva vida. I aquest protagonisme, aquesta possibilitat de fer cara a la vida, d'una manera o d'una altra, abocada a l'èxit o al fracàs, amb la contínua possibilitat de millorar-la o d'empitjorar-la, fan de l'home un ésser cridat a donar raó de si mateix, de les seves afirmacions i de les seves decisions, de la seva vida i del seu paper en la vida que l'envolta i que li és el seu escenari.

Així doncs, el discurs ètic ens adreça necessàriament a l'home, i només a ell. La reflexió ètica haurà de mantenir sempre aquest vincle amb l'home, subjecte d'eticitat. La reflexió ètica parla, doncs, de subjecte i de subjectivitat. O millor encara, de persona i de personalitat. La reflexió ètica comporta, doncs, un elogi implícit de la subjectivitat de l'home, de les seves específiques qualitats concretitzades d'individu en individu, perquè només referit a ell té sentit el discurs ètic o moral.

L'ÈTICA FA REFERÈNCIA AL CARÀCTER I AL COMPORTAMENT DE L'HOME: ELOGI DE LA SUBJECTIVITAT I CRIDA A L'OBJECTIVITAT

L'ètica és un saber que pretén l'estudi de l'home com a sub-

jecte responsable no només en el seu caràcter, sinó també en el seu comportament, no només en la seva identitat, sinó també en la seva realització concreta. Es tracta d'un saber que, en el marc del saber pràctic, de la raó pràctica i no exclusivament especulativa o pura, pretén respondre a la gran qüestió de l'home sobre la correcció del seu viure, individual i col·lectiu. Es planteja, doncs, la vida bona de l'home, la vida que li correspon en tant que ésser humà i a la qual s'ha d'adequar per a ser fidel a si mateix, als seus trets essencials d'ésser intel·ligent i lliure que es desplega en l'espai i en el temps. És per això que l'ètica no planteja, en primera instància, les qüestions referents a la veritat, sinó les qüestions referents a la bondat, a la bonesa de la vida de l'home, d'una vida que no està predeterminada sinó que esdevé construcció i tasca del mateix home. I és en aquest sentit que afirmen que el saber ètic s'apropa a la veritat, però no a la veritat especulativa, sinó a la veritat moral.

En l'àmbit de l'home i del seu viure, l'ètica fa referència, en especial amb el terme grec "ethos",¹² tant al que l'home és com al que l'home fa, tant a la bondat del seu caràcter com a la correcció del seu comportament. Seria un greu error limitar l'abast de l'ètica

¹² Cfr. l'estudi etimològic ja esmentat de J.L. López Aranguren (*Ètica*, pp. 19-26). D'aquest estudi etimològic se'n desprèn la fonamental i originària sinonímia del terme grec "ethos" i del terme llatí "mos" que han donat origen als nostres termes "Ètica" i "Moral". L'ètica grega i la moral llatina són, doncs, un mateix saber que es desplega en l'estudi de l'home com a subjecte responsable, responsabilitat que el concerneix en la seva constitució com a subjecte, en la seva personalitat o caràcter moral, i en el seu desplegament operatiu en l'espai i en el temps, en el seu comportament.

Recentment, però, es tendeix a distingir ètica i moral. Responent a una voluntat suposadament aclaridora, avui es prefereix parlar de l'ètica com del discurs fonamentador de l'experiència moral i de la reflexió que se'n fa, i es reserva el terme de moral per a parlar del discurs més estrictament normatiu. Així Adela Cortina, ja des de la seva *Ètica mínima* (Madrid 1989), expressa que "*la ética, pues, a diferencia de la moral, tiene que ocuparse de lo moral en su especificidad, sin limitarse a una moral determinada... tiene que dar razón filosófica de la moral: como reflexión filosófica se ve obligada a justificar teóricamente por qué hay moral y debe haberla, o bien a confesar que no hay razón alguna para que la haya*" (pp. 30-31).

En realitat la distinció que se'ns proposa entre ètica i moral, distinció que en els seus orígens només era deguda a la respectiva provenença grega (ethos) o llatina (mos) dels termes, estableix una distinció més profunda i subtil entre l'ésser de l'home i el seu comportament. Mentre l'ètica donaria raó de la fonamental responsabilitat de la persona, i de com pensar-ne la seva vivència i la seva convivencialitat, la moral quedaria relegada a un segon nivell, el de formular les normes operatives que orientin concretament l'actuació dels homes en els diversos àmbits de la convivència universal. S'estableix així una dicotomització entre la persona, constituïda en subjecte de pensament ètic i, com a tal, en interlocutor vàlid del diàleg ètic de la societat, i el seu comportament, el seu viure concret i quotidià, la seqüenciació de les seves preses de decisió. L'accent posat sobre aquesta distinció genera el perill d'oblidar el nexa existent entre la qualitat de l'home com a subjecte responsable i la concreció del seu comportament, nexa que està en el fons de les reflexions que anem desenvolupant.

a la consideració del comportament de l'home, a l'estudi de la bondat dels seus actes, com si aquests tinguessin subsistència per ells mateixos, com si poguéssim prescindir del subjecte humà que, des de la seva intel·ligència i llibertat situades en l'espai i en el temps, els ha produït. I és un error, una greu negligència, que sovint s'ha comès al llarg de la història del pensament ètic, especialment en l'àmbit de la reflexió ètica del cristianisme. És un error perquè el comportament, l'acte concret i material de l'home, no posseeix en ell mateix tota la seva significativitat, és encara ambigu si es prescindeix de qui l'ha produït, del seu tremp, de la seva intenció. Pensem en l'almoïna, un comportament que, independentment de la seva discutibilitat operativa, sol entendre's en termes de generositat, de bondat del qui la proporciona. I tanmateix pot ser expressió de ben altres intencions i d'una ben contrària personalitat moral que la que espontàniament podem suposar. Pot ser el gest de qui s'ha de tranquil·litzar la consciència, o encara, i més greu, pot ser el gest de qui ha de quedar bé davant del passant que l'observarà. Com diu J.L. López Aranguren, en el seu clàssic i emblemàtic manual d'ètica, "*la ética clásica y moderna se ha ocupado constantemente de los actos morales y de los hábitos (virtudes y vicios), pero ha preterido el ethos. ¿Por qué?*".¹³

194

Cal afegir immediatament, però, que l'ètica no pot prescindir d'endinsar-se en la valoració del comportament de l'home, dels seus actes. És amb ells, amb la seva concreció operativa i amb la seva eficàcia, que l'home dóna forma al món que l'envolta, es construeix el seu propi futur personal i, en termes creients, expressa l'adequada relació amb el seu Déu. Prescindir del comportament de l'home, com si aquest fos insignificant, seria prescindir precisament de la seva possibilitat real de construir un món humà, i seria prescindir del dramatisme que pot fallir en aquesta tasca. Seria usurpar-li el seu paper protagonista, i per tant responsable, en l'escenari de l'univers, per relegar-lo a un rol de víctima passiva, plena d'intencions i sentiments, però desarmada en l'ordre de l'eficàcia creativa i alliberadora. És com reduir a un mer accident atzarós i insignificant tota actuació humana: l'accident de qui trenca el gerro sense voler, l'accident de qui atropella algú i li causa greus danys sense mala intenció. Accidents que, però, esdevenen objectivacions eficaces, perquè mai més el gerro tornarà a ser el que era, i els danys, potser irreparables, quedaran per sempre més en qui els ha patit. I és que l'actuació humana reflecteix, d'una banda, la per-

¹³ J.L. López Aranguren, *Ética*, p. 22.

sonalitat de qui l'efectua, sens dubte, però d'altra banda esdevé acció eficaç que s'escapa, en la seva objectivitat, de les intencions i motivacions de qui l'ha efectuat.

El discurs ètic o moral, tant se val dir-ho d'una manera o de l'altra, ha de referir-se a l'home i a la seva fonamental i concreta responsabilitat de viure i de conviure humanament. Per això ha de referir-se a la vegada al caràcter i al comportament de l'home, a la seva identitat personal i a la seva realització operativa i concreta. I precisament en referir-s'hi haurà de donar raó de la complexa relació que existeix entre el caràcter i el comportament de l'home en el desenvolupament de la seva responsabilitat de ser i de viure i conviure humanament. En definitiva, ètica i moral han de parlar alhora de l'home en la seva constitució subjectiva com a ésser responsable, i de l'home en el desplegament objectiu d'aquesta responsabilitat a través del seu comportament. I és en aquest sentit que ens trobem que l'ètica no constitueix només un elogi de la subjectivitat, d'aquella qualitat que fa de l'home un ésser responsable, capaç de donar raó de si mateix i per tant cridat a fer-ho, sinó que l'ètica és també una crida a l'objectivitat, a l'adequada consecució efectiva del bon viure de l'home en tots els àmbits que el concerneixen, envers ell mateix, envers els altres i el món que l'envolten, i en definitiva, i en una perspectiva creient, envers aquell Altre que anomenem Déu. La qüestió, a vegades plantejada, sobre què és més important, ser bo o fer el bé, és en realitat una falsa qüestió: l'un ha de portar a l'altre, l'un val en la mesura que porta a l'altre.

NOMÉS L'HOME ÉS MEREIXEDOR DE JUDICI ÈTIC: L'ELOGI DE LA SUBJECTIVITAT ÉS, ALHORA, REBUIG DEL SUBJECTIVISME ÈTIC

Amb les reflexions precedents creiem haver mostrat que la reflexió ètica és i ha de ser, alhora, elogi de la subjectivitat i crida a l'objectivitat, elogi del geni humà que el fa subjecte responsable en les seves peculiaritats individuals, i crida a mesurar l'adequada incidència de l'home sobre el món i sobre si mateix amb aquelles actuacions objectives que són adients. Volem ara mostrar que l'exacerbació d'aquesta dialèctica subjectivitat-objectivitat porta la reflexió ètica als límits inacceptables del subjectivisme o de l'objectivisme.

És cert que la bondat és un qualificatiu que també apliquem a d'altres realitats. Un bon dinar, un bon llibre, un temps climatològicament bo, una bona excursió... Però en cap d'aquests casos el qualificatiu té connotacions ètiques. En aquests casos, el quali-

ficatiu bo és estrictament referencial. El bon llibre és degut al bon autor que l'ha escrit i a la satisfacció que produeix en qui el llegeix. I el bon dinar és aquell que ha estat cuinat curosament, amb els ingredients adequats i en la composició adequada, i que ha estat satisfactori pels qui l'han menjat. O la bona excursió, que ho és perquè ha estat encertada en la seva preparació i perquè en ella els homes i dones que s'hi han trobat, s'hi han trobat bé. Les coses són bones o dolentes per la seva relació amb l'home, bé sigui perquè provenen d'ell i n'indiquen l'obra ben feta, o perquè en la seva facticitat s'ajusten a les expectatives que d'elles té l'home i que l'ajuden a viure com a veritable home. La bondat és doncs una qualificació que escau a l'home i, per extensió, només per extensió, a tot allò que fa referència a l'home com el seu autor, el seu destinatari o el seu jutge.

El judici ètic s'aplica doncs, en el seu sentit estricte, a l'home. Diem d'ell que és un bon home o un home bo. O, al contrari, diem que és dolent, un mal home. I amb aquest judici expressem la qualitat de l'home, la seva personalitat moral, la seva correcció en el seu viure i en el seu conviure. Alhora, doncs, el judici ètic expressa la valoració de l'home i en marca la seva grandesa. Només ell és susceptible de judici ètic, només en ell hi podem destriar l'encert i l'error com a magnituds responsabilitzadores. La resta dels éssers intramundans, inclosos els animals, poden ser qualificats de bons però només de manera analògica a com ho fem amb l'home i, per tant, de manera substancialment inadequada.

És perquè l'home és un ésser peculiar, que pot decidir fer una cosa o una altra, ser d'una manera o d'una altra, que li escau la qualificació ètica. Amb ella expressem precisament aquesta capacitat, l'avaluem, i, en fer-ho, la magnifiquem. Precisament per això exonerem de responsabilitat aquelles persones mancades de les fonamentals capacitats que ennobleixen l'home, la intel·ligència i la llibertat. Sense voler-ne ara establir fronteres exactes, i sense que això signifiqui discriminacions indegudes, és obvi que davant d'una minusvalidesa psicològica important parlarem, en la mateixa proporció, de manca de responsabilitat i, per tant, d'inadequació del judici ètic que vulgui donar raó de la personalitat moral i del comportament ètic del minusvàlid. Similarment passa allà on manca de manera substancial la llibertat. I encara més, i de manera significativa, parlarem de responsabilitat i d'eticitat només de manera proporcionada, parcial, en el llarg procés que de l'infant, en tot i per tot depenent dels adults, porta a la vida adulta, caracteritzada per l'adequat grau d'autonomia que permet l'exercici intel·ligent i lliure del viure i del viure's.

L'ètica, doncs, no ha de perdre de vista que, en acostar-se avaluativament a l'ésser de l'home, no en fa sinó l'elogi de la subjectivitat, de la seva peculiar qualitat de subjecte. Pressuposa aquesta subjectivitat com a capacitat responsable d'esdevenir, d'assolir més i majors plenituds, d'adequar-se al sentit de les coses, del món i de la vida en general. Des de la realitat del que és, des del seu arrelament cultural, des de la seva història personal, i en el seu peculiar context situacional, l'home és protagonista de si mateix i de la seva manera de viure. N'és, doncs, responsable. I és, per tant, objecte d'estudi ètic.

Precisament aquest elogi de la subjectivitat que enfila l'entramat de la reflexió ètica és, també i alhora, un rebuig de l'estricta subjectivisme. Amb el subjectivisme ens endinsem en l'arbitrarietat, en la insignificança a propòsit de la manera de ser i de fer d'home. Amb l'eticitat de l'home expressem, ben al contrari, la tasca que incumbeix a l'home, i només a l'home, de construir-se i de construir el seu entorn d'una manera responsable i significativa.

NOMÉS ELS ACTES HUMANS SÓN MEREIXEDORS DE JUDICI ÈTIC: L'ELOGI DE LA SUBJECTIVITAT I LA CRIDA A L'OBJECTIVITAT SÓN, ALhora, REBUIG DE L'OBJECTIVISME ÈTIC

 197

Ens cal encara endinsar-nos en les peculiaritats del comportament humà, dels actes amb els quals l'home escriu la seva història i realitza la història. I cal distingir entre els actes de l'home i els actes humans, grollera i primera distinció que resulta, però, significativa per a expressar la necessària implicació de la intel·ligència i de la llibertat en la configuració del comportament responsable i, per tant, avaluable èticament, judicable moralment. També l'anàlisi del comportament humà ens donarà com a resultat que l'ètica és, alhora, elogi de la subjectivitat i crida a l'objectivitat.

Mentre els actes de l'home són aquells que li pertanyen però dels quals no n'és directament responsable, els actes humans són aquells que neixen i s'executen amb el necessari coneixement per part de l'home i amb l'exercici suficient de la seva llibertat. Si pensem en els somnis, ens adonarem, independentment per ara del que ens en puguin dir els psicoterapeutes, que els nostres somnis ens pertanyen, ningú no somia el mateix que jo, cada somni meu és ben meu. Però també hem de dir que no som senyors dels nostres somnis, que no podem programar-los, ni rebutjar-los *a priori*. Ja ens agradaria poder anar a dormir cada vespre amb la programació dels somnis que desitgem, com si de l'assistència a un espectacle del qual jo mateix sóc autor, artífex i actor es tractés. Però no

és així. I és que els somnis ens pertanyen però no són actes veritablement nostres, actes humans, en els quals ens impliquem d'una manera conscient i lliure. És veritat que els somnis són reveladors d'inquietuds, de neguits o d'expectatives que tenallen el nostre viure desperts. Però els mecanismes del subconscient, precisament pel que tenen de mecanismes, ens exoneren de responsabilitat envers ells. En tot cas seran reveladors de la nostra manera de ser i de la nostra manera de viure, i ens poden ajudar a replantejar tant l'una com l'altra, revelació i ajuda en la qual la presència psicoterapèutica pot ser decisiva. Però en si mateixos no són actes morals. No cal penedir-se dels somnis, ni, en termes creients, cal confessar-se'n.

Parlem d'ètica quan ens trobem davant dels actes humans, davants d'aquells comportaments que veritablement provenen de l'exercici de la intel·ligència i de la llibertat humanes, i no quan ens trobem davant dels actes de l'home. I la peculiaritat dels actes humans és la seva doble referència, al subjecte que l'ha realitzat, conscientment i lliurement, i al resultat objectiu obtingut. D'una banda els actes humans són petjada del seu autor. Amb ells, l'home diu qui és i com és, expressa la seva personalitat moral. Amb ells, també, l'home es construeix: lluny del viure en un etern somni de futur, l'home construeix el seu futur, es construeix, en el fil de les seves actuacions. Així, l'almoïna donada parlarà normalment d'un cor generós i sensible envers les necessitats d'altres homes que viuen en la precarietat i, en la mesura que així sigui, i només en aquesta mesura, participarà en la construcció i consolidació d'una personalitat ètica altruista, generosa, oberta a l'alteritat i especialment a l'alteritat necessitada.

D'altra banda, els actes humans són també acció objectiva en el món, una acció que en ser realitzada s'escapa ja del seu mateix autor per esdevenir acció eficaç. En aquest sentit, l'home no pot desentendre's de les seves accions; són les que són, volgudes o accidentals, i tenen un pes específic sobre la realitat pròpia i àliena. Així, l'accident de circulació provocat per la conducció imprudent i temerària resta més enllà dels penediments de qui l'ha causat, i les seves seqüeles quedaran possiblement per sempre més en aquells que les hagin rebut. Amb la seva actuació responsable l'home no només parla de si mateix, de les seves intencions i dels seus límits, sinó que incideix també de manera inesborrable sobre la realitat. És per això que la reflexió ètica posa sempre l'accent sobre l'objectivitat de l'actuació humana. Perquè justament pren nota d'aquesta incidència de l'actuació humana sobre la realitat.

Així, doncs, l'acte humà és mereixedor de judici ètic, i d'un

judici que s'orienta en dues direccions, en la direcció del món intern de qui l'ha realitzat i en la direcció de la seva incidència real en el món extern. El judici ètic reclama també, doncs, una reflexió objectiva, s'inscriu en l'àmbit de l'objectivitat, constitueix una crida a l'adequada objectivitat. Però una crida a l'objectivitat que no pot esdevenir objectivisme, és a dir reducció de tota la dimensió ètica a aquest moment del comportament responsable, oblidant-ne l'autoria personal que és la que, precisament, li confereix la seva grandesa i la seva peculiaritat i, per tant, la seva responsabilitat. Que un gos mossegui un home no és notícia, es comenta sovint en medis periodístics. És pensable, és fins i tot normal, és en qualsevol cas no responsabilitzable en termes morals. I tanmateix no és bo ser mossegat per un gos, però aquesta és una afirmació referencial, no moral: la dolenteria de la mossegada del gos no és culpabilitzadora en termes ètics, sinó simplement qualificadora dels efectes que té sobre l'home que l'ha sofert. Però que un home mossegui un gos sí que és notícia. I certament ho és. No només per la seva estranyesa –un home mossegant un gos?–, sinó també, i possiblement sobretot, perquè què significa que un home, conscientment i lliure, mossegui un gos? Quin tipus d'home és? Què significa el seu comportament pel que fa a l'adequat tracte al món dels animals? Aquestes són preguntes ètiques, preguntes que s'adrecen a l'acte en si mateix, però que reclamen un ulterior esforç per endinsar-se en el subjecte que l'ha realitzat. Per què un home mossega un gos? Està malalt? Estava jugant amb el gos? Odia el món dels animals? Expressa en l'animal domèstic la seva ràbia continguda contra altres éssers humans? La mossegada de l'home al gos és una descripció insuficient de la realitat moral, que impedeix, en el seu estricte objectivisme cosificador, una acurada anàlisi ètica perquè està mancada de tota la constel·lació de raons personalitzadores que en donen la seva veritable mesura i en constitueixen la seva responsabilitat.

CONCLUSIÓ: LA DOBLE FOCALITAT DE L'ÈTICA

Només l'home és, doncs, subjecte moral. I aquesta afirmació no podrà obviar-se mai al llarg de l'itinerari reflexiu que conforma el discurs ètic. És en la mesura que tenim un home intel·ligent i lliure que parlem de moral i no només d'estricta anàlisi del comportament. Parlar de moral vol dir parlar de persones intel·ligents i lliures. Perquè només hi ha moral allà on hi ha responsabilitat, capacitat de donar raó del propi comportament, de la pròpia existència com a existència reeixida o fallida, i capacitat de dissenyar, sempre de bell nou però mai desmemoriadament, el propi

projecte de vida i d'actuació. Així doncs, hi ha moral on hi ha persones. I només hi ha moral on hi ha persones.

Parlar de moral vol dir, doncs, parlar d'un "algú" humà, però d'un "algú que fa quelcom", en una dialèctica de què no ens podem desentendre i que caldrà precisar al llarg de totes les reflexions que componen el discurs ètic: "algú" i "fer quelcom".

Un "algú" que és subjecte responsable de la seva vida, en la gestió humanitzadora o deshumanitzadora de la seva relació amb el món que l'envolta, amb els altres subjectes que dibuixen el seu àmbit de convivència i amb ell mateix com a veritable dipositari de la pròpia existència. Un "algú" concret, subjecte responsable, que aporta la necessària vessant subjectiva de tot acte humà i de tota la reflexió ètica, necessària perquè l'acte sigui veritablement moral i no simple esdeveniment comportamental, i necessària perquè la reflexió sigui veritablement ètica i no simple estudi del comportament.

I un "fer quelcom" concret que expressa el resultat d'aquesta operació, l'acte moral en la seva vessant objectiva, allò que perquè ha estat acomplert ja s'escapa a la lliure disposició del subjecte. Un "fer quelcom", doncs, que és incidència operativa i objectiva en el món real com a petjada del seu autor.

200

La reflexió moral no pot aturar-se només en el que l'home fa. Cal que s'endinsi en qui és aquest home que fa aquesta o aquella actuació, quin és el seu tremp moral, quina la seva actitud fonamental davant la vida. La reflexió moral tampoc no pot aturar-se en el que l'home és, com si el resultat objectiu de la seva actuació fos insignificant. Cal que reflexioni al voltant de les més adequades intervencions de l'home sobre el seu medi, sobre el seu entorn humà i sobre si mateix.

La incorporació de la persona en la reflexió moral significa considerar sempre la dimensió subjectiva del discurs moral, aquella que identifica el subjecte responsable de l'actuació, i que en aquesta identificació hi troba un element imprescindible per a establir el judici de moralitat. Simultàniament, no menystenir el resultat de l'actuació de l'home significa contemplar també la dimensió objectiva del discurs moral, aquella que ens parla de la força dels fets acomplerts i de la seva incidència en el món de l'humà.

En aquest sentit hem de parlar justament d'una dimensió subjectiva i d'una dimensió objectiva de la moralitat, i consegüentment d'una moral de l'objecte i d'una moral del subjecte. Es tracta, amb tot, de no contraposar aquest dos pols de la moralitat i del discurs moral. Es tracta de veure'n la complementarietat, és

més, la necessària tensió dialèctica que fa que un pol reclama inexorablement l'altre. És sota aquesta perspectiva que resulta encara enormement significativa la invitació del Concili Vaticà II a perfeccionar la reflexió teologicomoral posant l'accent, entre d'altres, a la importància de "portar fruits en la caritat" com a deure fonamental del cristià.¹⁴ Es tracta, en aquesta reeixida expressió conciliar, de subratllar, d'una banda, la significativitat objectiva del comportament humà: l'home, amb la seva actuació, aporta fets, fruits que incideixen en el món, en els altres i en ell mateix, fruits que un cop han estat posats ja no pertanyen al subjecte, són objectius, han generat la seva conseqüència. Però es tracta, també, de subratllar aquests fruits sense perdre'n de vista la seva significativitat subjectiva, la seva provenença, la caritat que els ha d'animar, la personalitat que els ha produït i que, com a tal, els ha significativament marcat.

Hem de defugir, en canvi, una moral subjectivista, que justament posa l'esguard en la dimensió subjectiva de la moralitat i del discurs moral, però al preu de prescindir de la seva vessant objectiva. Com si el resultat objectiu i final del meu actuar fos insignificant, mancat de relleu. Com si pogués desentendre'm del que faig pel simple fet d'embolcallar la meua responsabilitat en l'òrbita de les intencions i de les motivacions, o en l'aixopluc de les personals interpretacions del món que sovint poden fer-me de coartada de la meua actuació.

Però també cal defugir una moral objectivista, que volgués prescindir del subjecte de l'actuació i de tot allò que el caracteritza. Com si el món moral fos autònom, despersonalitzat, en una galàxia axiològica immutable que prescindeix de l'home i del seu protagonisme en la vida moral, de la seva grandesa necessàriament individualitzada.

Una moral objectiva ens porta a pensar que afirmacions del tipus "matar és dolent" o "cal dir la veritat" reflecteixen quelcom d'important, una indefugible valoració de la vida i una estimació indiscutible per a la veracitat com a caliu de la comunicació humana. I això és vàlid i ens allunya d'una moral subjectivista. Però cal afegir que són afirmacions encara mancades de connotació estrictament moral. Cal encara saber qui mata a qui, com i per què. Cal saber qui comunica amb qui i en quin context. No deu ser el mateix matar en el decurs d'una guerra, per molt que afirmem la

¹⁴ Cfr. Concili Vaticà II, Decret sobre la formació sacerdotal *Optatam totius*, Claret, Barcelona 1993, n. 16.

negativitat de totes les guerres com a premissa de precomprensió ètica, perquè el soldat que és a la guerra no té una altra alternativa que la de matar o ser considerat un covard o un desertor. Ni matar un animal en ordre a l'experimentació, per molt que també posem cada vegada més condicions a l'experimentació amb animals en sintonia amb un món ecologista i valoratiu de tot el que és viu. Ni deu ser el mateix matar accidentalment i en defensa pròpia davant l'agressor que m'atraca en una zona fosca de la meua ciutat quan m'adreço tranquil·lament cap a casa meua. Ni deu ser el mateix matar des de la incapacitat mental que em limita substancialment i patològica en la comprensió de la mesura de les coses i dels altres. Ni matar per pura i simple maldat, perquè l'altre és un simple obstacle dels meus interessos personals més egotistes. I totes aquestes distincions ens introdueixen en l'àmbit d'una moral subjectiva, que vol tenir en compte, precisament, aquesta peculiar individualització de tot acte humà, defugint els estereotips objectivistes que no contemplen matisacions personals i personalitzadores.

La reflexió moral presenta, doncs, una doble focalitat: la de l'home, subjecte de la moralitat, i la dels actes humans, objectivacions del ser de l'home en el món. I el geni de la reflexió moral consisteix a mantenir l'equilibri entre aquestes dues focalitats, defugint el subjectivisme, que ja no és elogi del subjecte sinó elogi de l'arbitrarietat, i l'objectivisme, que tampoc és crida a l'objectivitat sinó estricta davallada en la despersonalització cosificadora de l'experiència ètica.

Abstract

This article deals with the apparent tension between subjectivism and objectivism in the ethical discourse, and shows that in fact these two expressions should be extended to the terms subjectivity and subjectivization, on the one hand, and objectivity and objectivization, on the other, in order to notice that they express the double and unsolvable focus of ethical reflection. Ethics is subjective and subjectivising because it is only possible when someone, a subject, assuming and exercising his intelligence and freedom, fulfills himself in its performance. At the same time, ethics is objective and objectivising because it expresses the responsibility of the human subject for his behavior, which, once performed, stops being his own to be included in the field of effective impact on the world. And the subject has to give an account of this impact. Therefore, ethics becomes both a praise of subjectivity and a call for objectivity.